

De tweede moord op

De Fortuyn-revolte in geschiedenismethodes voor de bovenbouw

Tien jaar na de moord op Pim Fortuyn vergelijkt Clemens van Herwaarden enkele gangbare geschiedenismethodes. Hij komt tot de conclusie dat de Fortuyn-revolte in de huidige geschiedenismethodes is weggeschreven.

Clemens van Herwaarden is docent geschiedenis aan het Erasmiaans Gymnasium te Rotterdam

De conclusie dat de Fortuyn-revolte niet goed is beschreven, vind ik niet opmerkelijk omdat na 2002 enerzijds een ware cultuurpolitiek door de overheid uit de grond is gestampt - met de Nederlandse canon als meest aansprekende voorbeeld - terwijl er anderzijds door de cultuurpolitieke elite alles aan wordt gedaan om Fortuyn weg te wissen uit het geheugen van de schooljeugd. Hier volgt een analyse van de geschiedenismethodes die ik hierover heb bestudeerd.¹ (Zie kader voor een overzicht van de methodes.)

Pim Fortuyn in de geschiedenisboeken

De methode *Geschiedenis Werkplaats* (2006) plaatst Pim Fortuyn als plotselinge actor op het politieke toneel. Hij wordt niet gezien als de aanstichter van de heersende maatschappelijke onvrede rond 2001, maar slechts als vertolker. Daarbij worden er ten aanzien van de chronologie in de gebeurtenissen aantoonbare fouten gemaakt. Terwijl Pim Fortuyn al op 20 augustus 2001 via de landelijke televisie bekendmaakte dat hij zou deelnemen aan de komende landelijke verkiezingen, wordt in de methode beschreven dat Fortuyn zich pas na de aanslagen van 11 september succesvol kandidaat stelde².

Fortuyn heeft met zijn onheilspellende teksten over de 'achterlijke islamitische cultuur' zeker geen nadeel ondervonden van de aanslagen op 11 september 2001, maar het feit dat hij al jaren voor deze fundamentalistisch geïnspireerde terreuraanslagen de noodklok luidde over uitwassen van de islam maakte hem bij veel kiezers een geloofwaardig eigenaar van het politiek uiterst beladen onderwerp, namelijk de problemen van de Nederlandse multiculturele samenleving. Dat de weerstand van de politieke elite tegen het inhoudelijk taboedoorbrekende optreden van Fortuyn enorm sterk was en

misschien wel de voedingsbodem heeft gelegd voor de eerste politieke moord sinds 1672 blijft in alle methodes ongenoemd.

Sterker nog, in de methode *Memo* (2008) wordt de aantrekkingskracht van de politieke agenda van Fortuyn als volgt omschreven. Hij zou gebruik hebben gemaakt van een eenvoudige ideologie die ook wel populisme wordt genoemd:

*Je formuleert ideeën die onder het gewone en meestal slecht geïnformeerde volk (populus) leven. Weg met de regeringsbureaucratie, maar ook weg met de politiek tegenover de immigranten, onder wie veel moslims. Veel te lang had de Nederlandse politiek de problemen verdoezeld die de bevolking had met de sterke immigratie. Dat moest anders. Hoe, dat kon Fortuyn niet meer bewijzen, want hij werd neergeslagen, uitgerekend op het terrein van het Mediapark in Hilversum.*³

Terwijl de methode hier negatief schrijft over het populisme van Fortuyn en daarbij suggereert dat op deze manier politiek bedrijven helemaal niet zo moeilijk is, wordt in hetzelfde hoofdstuk het populisme van Hans Wiegel begin jaren zeventig een stuk positiever geïnterpreteerd⁴. En terwijl Hans Wiegel met een foto in dit geschiedenisboek staat, ontbreekt in de bestudeerde methodes een aansprekende foto van Pim Fortuyn.

Zo laten de makers van de schoolboeken vreemd genoeg het iconografische beeld van de vermoorde Fortuyn in het mediapark achterwege.

In een themakatern van *Feniks* (2008) wordt de opkomst van Fortuyn als nieuw fenomeen beschreven:

*Een totaal nieuw fenomeen in de politiek was Pim Fortuyn, die in 2002 met een eigen lijst mee zou doen aan de verkiezingen. In plaats van consensus koos hij voor een felle manier van debatteren en ongebruikelijke uitspraken over de islam.*⁵

► Voor de Nederlandse cultuurpolitiek na 2002 zie het complete essay op www.vgnkleio.nl.

► *Geschiedenis werkplaats* 2006, 191.

► *Memo* 2008, 378.

► *Ibidem*, 377.

► *Feniks* 2008, 'Rechtsstaat', 50.

Pim Fortuyn

Pim Fortuyn maakt het beroemde *At your service*-gebaar tijdens het congres van zijn toenmalige partij Leefbaar Nederland op 25 november 2001. Foto Robin Utrecht, ANP.

Deze summiere en zakelijke tekst over Fortuyn correspondeert met de rest van het hoofdstuk. In tegenstelling tot beide vorige methodes wordt de uniciteit van het optreden Fortuyn in *Feniks* wel enigszins rechtgedaan, maar de zakelijke toon van de korte tekst (bovendien zonder de nodige historische context) bij de beschrijving van de moord op Fortuyn is evengoed storend:

*Een week voor de verkiezingen werd hij vermoord. Zijn partij werd bij de uitgestelde verkiezingen de tweede partij van het land. Maar door onderlinge ruzies daalde de aanhang van de partij snel en verdween zij uit de Tweede Kamer.*⁶

Behalve dat deze zakelijke tekst de leerlingen volstrekt niet stimuleert tot interesse voor bijzondere gebeurtenissen in de contemporaine Nederlandse politieke geschiedenis, wordt hier met de vermelding dat de verkiezingen zouden zijn uitgesteld een grove fout gemaakt. In een ander themakatern van dezelfde methode *Feniks* (2008) komen we dit soort storende historische slordigheden wel vaker tegen. De opkomst van Pim Fortuyn wordt daar in het logische rijtje van Hans Janmaat en Frits Bolkestein geplaatst, maar in tegenstelling tot de historische gedepolariseerde politieke werkelijkheid ten aanzien van de islamkritiek eind jaren negentig wordt er gesuggereerd dat er na Janmaat en Bolkestein toen de volgende situatie was:

*Vanaf het eind van de jaren negentig werd de integratie van immigranten in Nederland een belangrijk thema. Maar het gesprek over integratie ging steeds vaker over de islam alsof alle immigranten moslims waren en alsof hun geloof de bron van alle integratieproblemen was.*⁷

Terwijl Frits Bolkestein midden jaren negentig politiek/historisch gezien veel kritiek uitte op de islam en pleitte voor een streng vluchtelingenbeleid (deze standpunten zorgden tijdens de landelijke verkiezingen van 1994 en de Provinciale Statenverkiezingen van 1995 voor grote verkiezingsoverwinningen van de VVD), koos deze partij tijdens de landelijke verkiezingen van 1998 er voor om islamkritiek niet als ankerpunt te gebruiken van het verkiezingsprogramma *Investeren in de toekomst*. Met Hans Dijkstal als zijn opvolger en het vertrek van Bolkestein naar Europa in 1999 werd diens rechtse monoculturalistische geluid verlaten. Deze leegte op de rechterflank zou tijdens de verkiezingen van 2002 door Fortuyn met succes worden opgevuld.

De *Feniks*-tekst is op zijn minst aanvechtbaar, gezien de politieke ideeën van de gevestigde partijen rond 2000 en later in de opgestelde verkiezingsprogramma's voor de verkiezingen van 2002. Tijdens de verkiezingscampagne van 1998 kozen de PvdA en de VVD juist niet voor polarisatie maar voor consensus. Rond 2001 heerste bij de top van beide partijen eveneens ►

- Ibidem, 50.
- *Feniks* 2008, 'Immigratieland', 50.

De methodes

De analyse in dit artikel betreft een steekproef over de periode van 2006 - 2011. De volgende methodes zijn daarbij bekeken:

- *Memo* derde druk uit 2008, hoofdstuk 13 'Vrijheid en democratie', en *Memo* vierde druk uit 2011, hoofdstuk 8: 'Verlichting en revoluties' (p. 194, 195) en hoofdstuk 14: 'Vrijheid en democratie', paragraaf 4: 'Politiek, politici en de kiezers'.
- *Geschiedenis werkplaats* tweede fase vwo 2006, paragraaf 10.5: 'Pluriforme en multiculturele samenlevingen'
- *Feniks* 2008, themakatern *Geschiedenis van de democratische rechtsstaat in Nederland*, hoofdstuk 5, paragraaf 5.6: 'Polarisatie, participatie, consensus' en *Feniks* 2008 themakatern: *Nederland immigratieland*, hoofdstuk 5: 'De Nederlandse multiculturele samenleving sinds 1990'.

overeenstemming over het niet willen polariseren van politieke standpunten om daarmee een derde paarse kabinet mogelijk te maken. Mede in samenwerking met de aanslagen van 11 september 2001, doorkruiste het optreden van Pim Fortuyn deze depolitiserende regentenkoers. Na het hiervoor aangehaalde citaat wordt het optreden van Fortuyn als volgt beschreven:

Een van de islamcritici was Pim Fortuyn. Hij vond dat de westerse cultuur niet te combineren was met de islam. In 2001 stelde hij zich kandidaat voor de verkiezingen voor de Tweede Kamer met een nieuwe partij Lijst Pim Fortuyn.

Historisch gezien onjuist, omdat Fortuyns breuk met Leefbaar Nederland hier onvermeld blijft. Dit is best vreemd omdat de ruzie tussen Fortuyn en de Leefbaar-top mede ging over de taboedoorbrekende uitspraken van Fortuyn over de islam die hij kenschetste als een achterlijke cultuur. De uniciteit van het polariserende

optreden van Pim Fortuyn in het op dat moment juist gedepolariseerde Nederland wordt niet benoemd. Na Janmaat en Bolkestein is Fortuyn een van de vele islamcritici. De scheuring binnen Leefbaar vanwege zijn islamkritiek blijft vreemd genoeg onvermeld. Zijn islamkritiek wordt aan de hand van een fragment uit een column in *Elsevier* van 25 augustus 2001 (bron 10 in de *Feniks*-methodetekst) wel naar voren gebracht: 'De grootste bedreiging voor de wereldvrede komt van de islam.' Na deze veelzeggende bron beschrijft de methode de aanslagen in Amerika van ruim twee weken daarna. Dat dit de populariteit van Fortuyn heeft bevorderd, wordt niet expliciet gemeld, maar zal door de gekozen chronologie voor veel leerlingen wel duidelijk zijn. De aanslagen in Amerika zorgden volgens de methode in Nederland voor verdere verwijdering tussen de moslims en de niet-moslims. Aan de hand van bron 11, een cartoon met Wim Kok als therapeut van de twee genoemde groepen, wordt dit geïllustreerd. Na 11 september en de cartoon volgt plompverloren de volgende tekst: *In deze sfeer werd op 6 mei 2002 Pim Fortuyn vermoord. Nederland was zeer geschokt, maar er was ook opluchting. De moord was gepleegd door een autochtone dierenactivist, een blanke Nederlander die het had opgenomen voor de moslims; niet door een moslim zelf.*

Het politieke optreden van Pim Fortuyn, waardoor diens kritiek op de multiculturele samenleving de inhoud van de verkiezingen domineerde, wordt niet beschreven. Op deze manier krijgt het mogelijk unieke optreden van Fortuyn opmerkelijk weinig context.

Na de aangehaalde beschrijving wordt de moord vanuit een multicultureel oogpunt beschreven zonder dat er daarbij nog wordt gewezen op de historisch gezien unieke gebeurtenis in de Nederlands parlementaire geschiedenis.

Natuurlijk bestond er 'opluchting' dat een Nederlander deze moord had gepleegd, maar de maatschappelijke woede over de moord op een politicus met kritiek op de islam prevaleerde boven de opluchting. Nergens in de bestudeerde methodes wordt er aandacht besteed aan de massale rouw die ontstond na de moord op een voor velen aansprekende politicus.

De beschrijving van het optreden van Pim Fortuyn levert een boeiende vergelijking tussen de derde en vierde druk van *Memo* uit respectievelijk 2008 en 2011.

Het hoofdstuk 'Vrijheid en democratie' is op veel punten ongewijzigd, maar op het gebied van Europa en ook rond Pim Fortuyn zijn er verschillende aanvullingen gedaan. Daarbij hebben de methodeschrijvers van 2011 ervoor gekozen om de erfenis van de Nederlandse patriot Joan Derk van der Capellen tot den Pol (1741-1784) in een historisch denken-opdracht aan Pim Fortuyn te koppelen⁸. Het kopje dat in 2008 nog 'Op weg naar Paars' heette, luistert nu naar de naam 'De opkomst van het populisme'. De tekst is precies hetzelfde maar na het stuk over de moord op Fortuyn komt de volgende aanvulling:

Na de moord op Pim Fortuyn in 2002 leek het even of de 'oude politiek' het populistische protest snel de kop in wist te drukken. De LPF slaagde er zonder Fortuyn als voorman niet in om de kiezers blijvend aan zich te binden en in eerste instantie profiteerde vooral het CDA hiervan. Maar al bij de verkiezingen in 2006 behaalde de nieuwe partij van Geert Wilders, de Partij voor de Vrijheid (PVV), acht zetels in het parlement. [In werkelijkheid negen zetels - C.v.H.] Vier jaar later was de PVV zelfs de derde partij geworden. De PVV heeft de politiek in Nederland sterk veranderd. Niet alleen door de stijl van het debatteren van Wilders en zijn fractiegenoten - met harde en vaak ongenueanceerde uitspraken - maar ook doordat de standpunten van de PVV het traditionele onderscheid tussen 'links' en 'rechts' in de politiek in de war hebben geschopt.⁹

Frits Bolkestein (links) tijdens een commissievergadering in 1984. Foto Rob Bogaerts. Links: Standbeeld van Pim Fortuyn voor zijn voormalige woonhuis, het Palazzo di Pietro.

Wat hier vooral opvalt, is dat de methodeschrijvers de duidelijke link tussen het succes van de inhoudelijke agenda van Pim Fortuyn en diens flamboyante media-optreden niet expliciet verbinden aan het latere succes van Geert Wilders in 2006. De opkomst van Wilders kan namelijk niet goed worden begrepen zonder aandacht te besteden aan het verpletterende Fortuyn-optreden dat het aanzien van de gevestigde politieke orde blijvend heeft veranderd. Tot 2002 was er in de Nederlandse parlementaire geschiedenis nog nooit een politicus geweest die in zo'n korte tijd zo'n substantieel aantal kiezers wist te verleiden om een stem uit te brengen op basis van een politieke agenda die door de gevestigde politieke partijen buiten de reguliere politieke orde was geplaatst. De impact van de moord op deze goedgebekte politicus met een interessante politieke agenda echoot nog steeds na en komt bovendien duidelijk tot uiting in het zetelaantal van de PVV.

Dat de methode het verband en de continuïteit tussen Fortuyn en Wilders niet beschrijft is vreemd. Een blik op de verkiezingsuitslagen na Fortuyn laat goed zien dat veel Nederlandse kiezers blijvend op zoek zijn naar een partij of persoon die de gesneefde agenda van Fortuyn kan overnemen.

De 24 zetels die Wilders in 2010 met de PVV heeft behaald vormt het huidige sluitstuk van de populistisch-monoculturele trend die door Fortuyn in 2001-2002 was ingezet. De naam van de paragraaf 'De opkomst van het populisme' doet aanvankelijk vermoeden dat de methodeschrijvers wel een historische oorzaak-gevolg-redenering vanuit Fortuyn naar Wilders wilden trekken, maar dat gebeurde uiteindelijk dus niet. Het is verwonderlijk dat de winst van

► Memo 2011, 194-195; de historisch-denken-opdracht geeft een pleitbezorger voor meer aandacht voor de unieke en cruciale rol van Fortuyn in onder meer geschiednismethodes weer wat moest, maar de volgende beschrijving van Pim Fortuyn in zijn eigen tijd in Memo 2011 laat zien dat de visie van de methodeschrijvers over de rol van Fortuyn niet veel is veranderd in vergelijking met Memo 2008 en de andere bestudeerde publicaties.
► Memo 2011, p. 368.

Geert Wilders met Barry Madlener, de fractieleider van de PVV in het Europese Parlement. Foto: Willem Sluyterman van Loo

24 zetels door de PVV in 2010 niet expliciet wordt vermeld. Dat dit zetelaantal behoorlijk overeenkomt met de 26 zetels die Fortuyn *post mortem* behaalde, had gebruikt kunnen worden om het natuurlijke kiezerspotentieel te schetsen van populistische leiders met een monoculturele agenda.

In het kopje 'Slot' zijn summiere wijzigingen doorgevoerd. Net zoals in 2008 wordt het succes van de SP ten opzichte van de gevestigde partijen eerder geplaatst dan het succes van Pim Fortuyn, terwijl de SP in 1994, 1998 en 2002 respectievelijk twee, vijf en negen zetels behaalde, aantallen die toch wat schril aftekenen tegen de 26 zetels in 2002 van Fortuyn, die de gevestigde politiek echt in het electorale stof deed bijten.

In de conclusie wordt duidelijk dat het optreden van Fortuyn niet als cesuur in de Nederlandse politieke geschiedenis wordt gezien:

Toch konden de grote drie zich lange tijd handhaven bij de verkiezingen. Het succes van de SP en Pim Fortuyn en later van Geert Wilders schudde politiek Nederland pas echt wakker.¹⁰

Behalve dat het eerst vermelden van de SP vanuit chronologisch oogpunt feitelijk onjuist is (of de methodeschrijvers zouden de vijf zetels in 1998 als wakkerschuddend moment moeten zien), doet deze tekst onrecht aan het paradigma-verschuivende moment uit de Nederlandse contemporaine politieke geschiedenis, de moord op Pim Fortuyn.

Het negeren van de grote rol die Fortuyn heeft gespeeld bij de zogenaamde 'agenda-setting' van belangrijke politieke onderwerpen tijdens het eerste decennium van de 21e eeuw komt ook naar voren in de duiding van de 'nee'-stem van de Nederlandse bevolking tegen de

'Europese grondwet' in 2005. Dat stemgedrag wordt terecht gekoppeld aan de eurosceptis van de SP en de latere PVV. Dat ook Fortuyn zich tijdens de verkiezingscampagne van 2002 kritisch uitsprak over de macht van Europa, blijft ongenoemd.

Een onderliggende reden hiervan kan zijn dat de 'Grote Mannen'-geschiedenis op dit moment niet *en vogue* is. Dit heeft mede te maken met het belang dat door een generatie historici werd gegeven aan de rol van structuren, die meer 'telden' dan individuele actoren. Bij een analyse van het contemporaine Nederlandse politieke landschap, waarin de personalisering van de politiek steeds grotere vormen aanneemt, zou ik er voor willen pleiten de invloed van Fortuyn en later Wilders niet aan zo'n structurele keuze ondergeschikt te maken.

Geen foto's

Na bestudering van de vijf publicaties kan worden gesteld dat de uniciteit van Fortuyns opkomst en de moord vakkundig is weggeschreven of simpelweg niet wordt genoemd. Daarbij, beelden zeggen vaak meer dan woorden, en ook in dat opzicht worden er opvallende keuzes gemaakt. Bij de methodeteksten staan geen foto's van de politicus in actie, geen foto's van de vermoorde politicus en geen foto's van de 'nationale' rouw na de dood van de politicus. Aan de moord op Pim Fortuyn is vanzelfsprekend niets meer te doen, maar bij de tweede moord, die op Fortuyns erfenis (namelijk het wegschrijven of zelfs negeren van diens cruciale betekenis) is een grote groep wetenschappers, beleidsmakers en methodeschrijvers actief betrokken. ■

Literatuur

- C. van Herwaarden, *Fortuyn. Chaos en charisma* (Amsterdam 2005).
- D. Pels, *De geest van Pim. Het gedachtegoed van een politieke dandy* (Amsterdam 2003).
- H. Wansink, *De erfenis van Fortuyn. De Nederlandse democratie na de opstand van de kiezers* (Amsterdam 2004).

Voor bewegend beeld over dit onderwerp zie de uitzending van EenVandaag op 1 mei 2012.

De link naar deze uitzending vindt u op de website www.vgnkleio.nl/kleio

¹⁰ Ibidem, p. 369.